

keréknyomok

2014/8. SZÁM ORIENTALISZTIKAI ÉS BUDDHOLÓGIAI FOLYÓIRAT

Tartalom

TANULMÁNYOK, FORDÍTÁSOK

BÁCSI ENIKŐ GABRIELLA

A buddhista sztúpa
kialakulása Indiában 5

BIRTALAN ÁGNES

A kígyó: pusztító erő,
segítőszellem, házastárs. 33
A kígyó-motívum változatai
a kalmük mesehagyományban

WINDHOFFER TÍMEA

Klu; mitológiai lény,
vagy népmesei szereplő? 57
A kígyó-sárkány alakja a
belső-ázsiai népmesékben

SZABÓ ANNAMÁRIA

A rókaszellem 77
a kínai novella
irodalomban

GECSE ADRIENN

A buddhizmus 97
és a természetes
könyezet kapcsolata

POROSZ TIBOR

Rejtett dimenziók 109
a buddhizmus
vizuális gondolkodásában

PROGRAMOK, ESEMÉNYEK

Nemzetközi Buddhista 153
Nyári Egyetem 2014

KRITIKÁK, RECENZÍÓK

Walpola Rahula: 156
A Buddha tanítása

AGNI:

A tűzoltárépítés 158
védikus rítusa
Szerkesztette: Frits Staal

SUMMARIES IN ENGLISH 165

E SZÁMUNK SZERZŐI

Tanulmányok, fordítások

BÁCSI ENIKÓ GABRIELLA

A buddhista sztúpa kialakulása Indiában

Jelen tanulmány a buddhista sztúpa kialakulását tekinti át Indiában. A szerző először a szó eredetét vizsgálja meg, amit a temetkezési szertartások bemutatása követ. Röviden ismerteti a Buddha rendelkezését a saját temetésével kapcsolatban, majd bemutatja a még életében emelt sztúpákról szóló legendákat. Ezután a dzsátakák és avadánák általános ismertetése, illetve a sztúpákon való megjelenésük bemutatása következik. A szerző röviden ismerteti a buddhista barlangtemplomokat, melyek együtt fejlődnek a különálló sztúpa építésével. Ezt követi az új buddhista irányzatok és iskolák fejlődésének párhuzamos bemutatása a sztúpaépítéssel. A tanulmány bemutatja a sztúpa típusait forma és rendeltetés szerint, és kitér az őselemek felosztása szerinti elrendezésre és jelképekre is. Befejezésül a szerző végigköveti a Száncsi sztúpa és kolostoregyüttes változását és fejlődését.

1. Bevezetés

A választott téma személyes érdeklődésből fakadt. Sztúpákat először húsz évvel ezelőtt láttam Délkelet-Ázsiában. A buddhizmusról kevés információval rendelkezttem, egyszerűen lenyűgözött az alakjuk. Körbejárhattam, megsimogathattam a köveket. Láttam a körülöttem lévő embereknél a tisztelet jeleit. Láttam szerzeteseket, amint kolduló körútjukat rótták az utcán. Láttam gyerekeket, akik a Buddha-szobor körül szaladgáltak, és a szerzetesek mosolyogva figyelték őket. Láttam egy vidéki kolostor apátját Thaiföldön, aki tanácsot adott a helyieknek. Ők adományokat ajánlottak fel. Úgy gondolom, hogy egy megvilágosodott embert láttam. A szeme, akár a feneketlen kút, mindent elnyelt és visszaadott egyszerre. Az alábbiakban az i. e. III. – i. sz. VIII. század közötti időszakot tekintem át, a kezdeti építéstől a kialakult formáig. A folyamatot időrendi sorrendben igyekszem bemutatni.

A *sztúpa* (*stūpa*) szanszkrit (sz.) kifejezés, jelentése a Monier-Williams szanszkrit–angol nagyszótár meghatározása szerint: hajcsomó, fejtető, hegycsúcs, valamint földből vagy agyagtéglából emelt halom, bármilyen ereklye-szentély vagy ereklyetartó, de egy ház tető-szerkezetének főgerendája is lehet. A sz. *stūp* gyök jelentése: felhalmoz, halomba rak, égnek mereszt. Bár később teljesen összefonódik a buddhizmussal, eredetileg nemcsak buddhista építményt jelölhetett.¹

A *sztúpa* szó etimológiájáról eltérőek a vélemények. Az indiai hagyomány szerint a sz. *stūpa* és a sz. *caitya*² szó is a sz. *citā* (lehelyezett réteg; temetési halom, domb) szóból származhat, és a két szó felcserélhető. Mindkét kifejezés jelentése lehet „földhalom”, amely egy kiemelkedő

¹BUSWELL 2004, 803.

²Jelentése: templom, gyülekező csarnok, szentély.

személy halotti máglyájának helyét jelöli, melyet kerítésként fakorlát vesz körül. A sz. *caitya* szó jelenthet még kultikus helyet is³, általában gúla alakú oszlopot, melyben elhunyt személy hamva található. A temetési halomnál növekvő szent fa is lehet, és jelölhet még falu közelében épült szentélyt is.⁴ A *sztúpa* kifejezés magát az építményt jelöli. Eredetileg szent ember földi maradványait tartalmazta, főleg hamvakat, később más tárgyakat is.⁵

A sírhalom egy ősi formája is lehet a *sztúpa*, amilyen a Nyugat-Ázsiában ismert tumulus és a Közép- és Belső-Ázsiában honos kurgán. A tumulus vagy kurgán olyan sír vagy sírcsoport, amelynek tetejére földből vagy kőből halmot emeltek. Az általában fedett sírgödör aljára fektették a halottat, de a sírgödört nem töltötték fel földdel.⁶ Ilyen típusú sírhalmokat tártak fel Észak-Indiában, amelyek valószínűleg még a védikus időkben épültek.

2. Temetkezési szokások az ősi Indiában és az indoeurópai kultúrákban

Az ősi kultúrákban a temetkezésnek több módja terjedt el: a halottat földbe temették, a holttestet elhamvasztották vagy részlegesen⁷ elföldelték. Több ókori kultúrában a temetkezés módjai keveredtek: az égetés után a hamvakat eltemették. A halottégetés mint szokás valószínűleg a tűz megjelenésével terjedt el. Legrégibbi módja feltehetőleg az, amikor a holttestet máglyán égették el. Az adott közösség vallási életének megfelelően különféle rituális szertartások alakultak ki. Az ősi Indiában is ilyen módon fejlődhetett ki a halottégetés kultúrája.

Valószínűsíthető, hogy a dravida és árja temetkezési szokások keveredhettek. A nomád eredetű népcsoportok hozhatták magukkal a saját temetkezési szokásaikat, ahol a törzsfőket, szent embereket földhalmok alá temették el. A szent remeteket, jógikat ülő testhelyzetben fának is támaszthatták és betemethették földdel. Ezek a területek válhattak szent helyekké a zarándokok és a meditációt gyakorlók számára.

Egy 2010-es tanulmányban⁸ Boris Oguibénine és Nataliya Yanchevskaya elemezte az indoeurópai temetkezési szertartásokat, párhuzamot keresve a buddhista és védikus kori rítusokkal. Egyértelmű összefüggésekre bukkantak a temetési szertartások között. Az indoeurópai gyászszertartások következő főbb állomásait azonosították:

1. A holttestet felkészítették a temetési szertartásra, kezdve a siratással.
2. A holttestet a halotti szertartás helyére vitték.
3. A holttestet a halotti máglyára helyezték⁹
4. A halott személy rituális képmását elkészítették.
5. Ideiglenes lakhelyen tárolták a képmást.
6. A csontokkal teli urnát eltemették.¹⁰

3 A buddhistáknál és dzsainistáknál általában emlékművel együtt.

4 MONIER-WILLIAMS 2008, 402.

5 BUSWELL 2004, 803.

6 MAKKAY 1991, 136–142.

7 A csontokat elásták egy téglalap alakú sírba, míg a test többi részét elhamvasztották.

8 OGUIBÉNINE–YANCHEVSKAYA 2010.

9 Néhány esetben más emberekkel és áldozati állatokkal együtt) ez volt az általános szokás, de földbe vagy vízbe is helyezhették a halottat; a máglya tüzére bort öntöttek.

10 OGUIBÉNINE–YANCHEVSKAYA 2010, 66.

A tanulmány foglalkozik a halállal kapcsolatos különböző elgondolásokkal és a halál pillanatában jelentkező tudatállapotokkal is. A védikus és buddhista motívumok a halál leküzdésével kapcsolatban kifejtették a különböző akadályokat, az élet és a halál ciklikus körforgását, mely a halál átmenetiségét fejezte ki. A szertartások segítettek kiemelni a halott érdemeit, így segítették az útját.

3. A Buddha rendelkezése a saját temetéséről

A Páli Kánon *Dígħa-nikájja* (Hosszú Beszédék Gyűjteménye) részében található a Buddha haláláról szóló *Maháparinibbána szutta*¹¹. Ebben a szuttában nagyon szemléletesen leírták a temetési szertartást is, amelyet a Buddha mondott el a tanítványának és kísérőjének, Ánandának:

- *Ánanda, ti ne törődjetek a Tathágata halotti szertartásával. Az igazi céllal foglalkozzatok, arra törekedjetek; állhatatosan, buzgón, elszántan tartsatok ki mellette. Vannak művelt nemesek, bráhminok, közemberek, akik nagyra becsülik a Tathágatát: majd ők elvégzik a Tathágata halotti szertartását.*
- *És hogyan kell bánni a Tathágata testével, uram?*
- *Ugyanúgy, ahogy a kereket-forgató király testével.*
- *És hogyan bánnak a kereket-forgató király testével?*
- *Ritka szövésű gyolccsal, majd sűrű szövésű pamuttal tekerik körbe. Ekképpen ötszázszor két réteggel körbetekerik, majd vasból készült, olajjal teli teknőbe teszik, amit egy másik vasteknővel befednek. Mindenféle illatos fából máglyát raknak és a kereket-forgató király testét azon hevítik. Négy országút találkozásánál sírhalmot emelnek neki. Ugyanúgy kell bánni a Tathágata testével is. Négy országút találkozásánál készüljön sírhalom a számára. Aki pedig virágfüzért, füstölőt vagy festékport helyez el a sírhalmon, vagy tiszteleg előtte, vagy a szívet lecsendesíti, annak ez sokáig hasznára lesz és boldogságot ad.*

Négyen érdemesek sírhalomra. És ki az a négy? A Tathágata, vagyis a tökéletesen felébredett érdemes; a magányos felébredettek; a Tathágata tanítványai; és a kereket-forgató királyok.

És miféle haszon kedvéért érdemes nekik sírhalmot állítani? Mivel a Magasztos, vagy egy magányos felébredett, a Magasztos egy tanítványa, vagy egy erényes Dharmakirály sírhalmával előtt sokak szíve lecsendesedik, és így teste pusztulásával, halála után jó sorsra, mennyei világba jut.

És a kuzináriai mallák a füstölőkkel, a virágfüzérékkel, az összes hangszerrel és ötszáz rend ruhával elmentek a Felsőjárásra, a Mallák szálaligetébe. Ott táncsal, énekkel, zenével, virágfüzérékkel, füstölőkkel tisztelegtek a Magasztos teste előtt, magasztalták, megbecsülték, hódoltak neki; szöveteket kifeszítve pavilonokat állítottak, és egy egész napot ott töltöttek.¹²

Ez az ünnepelés folytatódott hét napon keresztül, majd a nyolcadik napon a Buddha testét elvitték a halotti szertartás helyére:

¹¹ Teljes ellobbanás.

¹² DN 16, *Maháparinibbána szutta*, 2013.

Az istenségek és a mallák együtt vitték el a Magasztos testét észak felé, a várostól északra. Útközben isteni és emberi tánccal, énekkel, zenével, virágfüzérékkel, füstölőkkel fejezték ki tiszteletüket. Az északi kapun bevitték a városba, átvitték a város közepén, és a keleti kapun kimentek. A várostól keletre, a mallák Makutabandhana nevű szentélyénél tették le.¹³

A máglya csak akkor lobbant fel, amikor Mahákasszapa megérkezett:

És aztán a tiszteletreméltó Mahákasszapa megérkezett Kuszínarába, a mallák Makuta-bandhana nevű szentélyéhez, a Magasztos máglyájához. Ott fél vállára vetette a felsőruháját, összetett kézzel meghajolt, háromszor jobbkéz felől megkerülte a máglyát és a Magasztos lábához borult. Utána ugyanígy tett az ötszáz szerzetes is. Ekkor a Magasztos máglyája magától fellángolt.¹⁴

Az elhamvasztás utáni maradványokat mind a nyolc kis királyság magáénak követelte. A szertartást vezető Dóna nevű pap a helyzetet így oldotta meg:

Ekkor Dóna bráhmín így beszélt az összegyűlt sereglethez:

*Rövid leszek, a szavamat figyeljék:
a Buddha mindig türelemre intett.
Nem volna helyes, hogy e nagy személynek
maradványain legyen összetűzés.
Mindnyájan együtt, urak, összefogva,
egyetértve, nyolcfele osszuk inkább!
Emelkedjék sokfelé sírhalom hát,
népek örvendő sokasága lássa.*

A Magasztos maradványainak nyolc sírhalmot állítottak, ünnepét is megülték. Így hát nyolc sírhalom a maradványoké, a kilencedik az urnáé, a tizedik pedig az elhamvadt tüzelőé. Ez történt egykoron.¹⁵

A fent említett idézetekben nagyon jól végigkövethető az indoeurópai népcsoportokra jellemző, már tárgyalt temetkezési mód. Ez az egyik legkorábbi utalás a Páli Kánonban a sírhalomra, azaz a sztúpa építésére, melyet a hagyomány szerint, a Buddha mondott el.

4. Legendák a Buddha életében emelt sztúpákról

A legenda szerint már a Buddha életében is építettek sztúpákat. Egy érdekes történet szól a nagy szerzetes, a Buddha személyes tanítványa, Száriputta tiszteletére épített sztúpáról. A világi hívek, akik nagyra tartották őt, szerették volna a halála után is kifejezni hódolatukat. A Buddhához járultak tanácsért, hogy milyen módon építsék meg a sztúpát. A Buddha részletesen elmagyarázta a sztúpa építését:

¹³ DN 16, *Maháparimibbána szutta*, 2013.

¹⁴ DN 16, *Maháparimibbána szutta*, 2013.

¹⁵ DN 16, *Maháparimibbána szutta*, 2013.

Építsetek négy teraszt egymás után; ekkor építsétek meg a kupolához tartozó alapot, a kupolát és a négyszögletes építményt, az ebből kiálló rudat; készítsétek ernyőket, egyet, kettőt, hármat vagy négyet, egészen tizenhárom ernyőig, helyezzétek őket a rúd tetejére.¹⁶

A Buddha még kifejtette a szerzetesek kérésére, hogy a különböző tudatállapotokat elért szerzeteseknek haláluk után mennyi ernyőt helyezzenek a sztúpa tetejére. Az arhatokat (megvilágosodott szentek) négy ernyő illette meg, a vissza nem térőket (akik a földi világban már nem születnek újra) három, az egyszer visszatérőket (akik már csak egyszer születnek újra a földi világban) kettő, a folyamba lépettek (akik ráléptek a megvilágosodás útjára) egy ernyőt érdemeltek ki a sztúpa rúdján.¹⁷

Ez a felsorolás jól mutatja, hogy figyelembe vették az elhunyt tudati állapotát. Nagyon kevés bizonyíték maradt arra nézve, hogy a sztúpa tetejére tűzött ernyőket a fent említett módon használták. Valószínűleg az elhunyt szerzetesek közül a kiemelkedő tudattal, erkölcs-csel, tekintéllyel rendelkezőknek állítottak így emléket.

Egy másik legenda szerint, amelyet a kínai buddhista zárandok Hszüan-cang (Xuanzang)¹⁸ (602–664) jegyzett le, az első sztúpát már a Buddha megvilágosodása után építették. A történet szerint két kereskedő követte a Buddhát a megvilágosodása után, mert fényt árasztott magából. Tanítást kaptak a világiakra vonatkozó szabályokról, miután ételfelajánlást tettek a Buddhának. Hazatérésük előtt tanácsot kértek a Buddhától, hogyan végezzenek szertartást és rítust, mert továbbra is tisztelni szeretnék őt. Ekkor kapták az útmutatást a sztúpa építéséhez, melyben a Buddha lefordított alamizsnássziljkéjét rátette a saját szerzetesi köntösére. A kereskedők a kapott útmutatás szerint jártak el.¹⁹

A legkorábban feltárt sztúpák keletkezésének idejét az ókori Indiában, az i. e. III. századra teszik a tudósok, a virágzó Maurja birodalom korára (i. e. 325 – i. e. 183).

5. Asóka uralkodása és a sztúpák építéséről szóló legendák

A Maurja Birodalmat a Maurja királyi család alapította az i.e. IV. század elején. Az első uralkodó, Csandragupta Maurja hódító hadjáratai során szinte egész Észak-Indiát az uralma alá hajtotta. Asóka uralkodó apja, Binduszára király tovább folytatta a hódítást és elfoglalta a Dekkán-fennsíkot, mely India középső és déli részén fekszik. Amikor Asóka uralkodó a trónra került (i. e. 272 – i. e. 232), megszüntette a zűrzavaros politikai viszonyokat és először egyesítette az ősi India északi (ma Afganisztán), valamint középső területeit. Az egyik véres hadjárat borzalmainak hatásától szemlélete megváltozott, a buddhizmus felé fordult, és a Buddha világi követője lett. A buddhizmust uralkodó vallássá tette, de az egész országban vallási türelmet gyakorolt. A nem ártás szellemében elítélte és betiltotta az állatáldozatokat. Uralkodása alatt virágzásnak indult a művészet, a kézművesség, fejlődött a kereskedelem. Ekkor jelent meg a kő használata is az épületeknél, ami a tartós építkezésnek nagyon kedvezett.

¹⁶ DECAROLI 2004, 136.

¹⁷ DECAROLI 2004, 137.

¹⁸ Az ősi Selyemúton érkezett Kínából Indiába az i.sz. VII. században, tanulmányozni a buddhista iratokat. Részletes útleírást és rengeteg szútrát hagyott hátra.

¹⁹ DEEG 2004, 20.

Több legenda is társul Asóka uralkodóhoz és a sztúpa építéséhez. Az első történet az *Asókáváadánában*²⁰ megírt elbeszélés, melynek címe: A piszok adományozása. Ebben a történetben a Buddha éppen alamizsnát gyűjtött, amikor találkozott két fiúval, akik a porban játszottak és éppen egy házat építettek. Az egyik fiú felajánlásként egy maroknyi földet tett a Buddha szilkéjébe és e jótettért cserébe azt kérte magában, bárcsak királyként születhetne újra:

– *Ánanda! Látod azt a fiút, aki egy marék földet tett a Beérkezett szilkéjébe és ott játszik a porban?* – *Kérdezte a Buddha.*

– *Igen, nagyságos uram.* – *Válaszolta Ánanda.*

– *Emiatt az erényes tett miatt, Ánanda, száz évvel a Beérkezett parinirvóánáját követően ez a fiú Asóka néven király lesz Pátaliputrában. Erényekben gazdag dharmarádzsává²¹ és csakravartinná²² lesz, aki a négy kontinens közül az egyikben fog uralkodni. Szétosztja majd földi maradványaimat, és nyolcvannégyezer dharmarádzsikát épít. Sok ember jólétéért fog felelni. ... Halálom után az Asóka nevű uralkodó nagy hírnévvel bír majd, és ereklyéimmel, amelyeket istenek és emberek tisztelnek, ékesíti majd Dzsambudvípát (Indiát). A Magasztos ekkor megkérte Ánandát, hogy a felajánlott földet keverje össze tehéntrágyával és szórja szét azt út mentén.*²³

Az összefüggés a földhalommal jól látható a történetben, hiszen itt a sztúpa „porból” épült. Egy viláгурalkodó király, buddhista szempont szerint, a sztúpák építésével vált a királyok királyává, aki a Törvény (*Dharma*) alapján cselekedett és kormányozta az országot.

A következő legenda két külön formában maradt fent. Egy Srí Lanka-i buddhista krónika szerint, a kiáradt Gangesz mosta el a nyolcadik sztúpát, amely Rámagrámában épült. Egészen a tengerig elvitette az ereklyetartó kosarat, ahol a *nágák* megtalálták és elvitték a királyukhoz. A *nága* király építtetett egy sztúpát az ereklyék köré. Csodálatos módon az ereklye egy szerzeteshez, Szónuttaróhoz került, aki elvitte Srí Lanka királyához, Dutthagámanihoz (i. e. 161–137). Így épülhetett meg a „Nagy Sztúpa” Srí Lankán.²⁴

A másik legenda szerint Asóka uralkodó úgy tervezte megépíteni a nyolcvannégyezer sztúpát, hogy a nyolc régi emlékműbe rejtett ereklyéket szétosztotta. Amikor a nyolcadik sztúpához ért Rámagrámában, és megkezdte a munkálatokat, egy brahmin jelent meg előtte és meghívta magához vendégségbe. Ekkor az uralkodó megkérdezte, hogy hol és milyen messze van az otthona, mire a brahmin azt felelte, hogy ő valójában a közeli tóban élő *nága* király. Azért jelent meg, mert hallotta, hogy Asóka elpusztítja a sztúpákat, pedig ezek a helyek az érdemszerzést segítik. Az uralkodó elkísérte otthonába a *nága* királyt, aki elmondta, hogy a rossz cselekedetek (*karma*) következménye miatt kapta ezt a testet, és amíg a rossz *karma* hatása tart, addig kell *nága* testben élnie. Hozzátette azt is, hogy tettei következményeit a sztúpa védelmezésével, mindennapi zarándoklással és egyéb tiszteletadással tudja ledolgozni.

20 Sz. nyelven írt buddhista mű, kb. az i. sz. I. századból, mely az Asóka uralkodó körüli legendákat meséli el.

21 Sz. szó, jelentése: az egyetemes és törvényes rend uralkodója, királya.

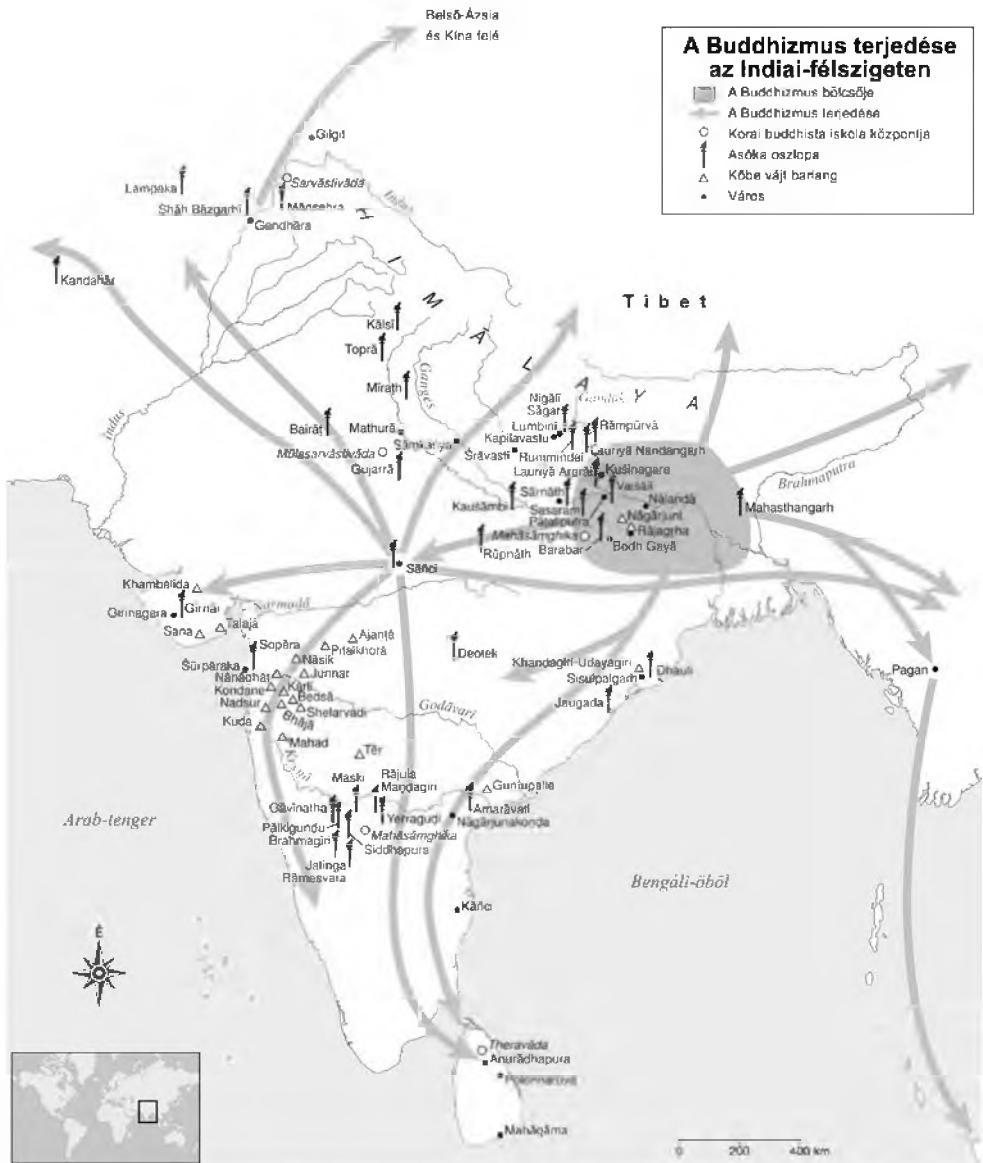
22 Sz. szó, jelentése: viláгурalkodó (harci szekerének kerekei ellenállás nélkül gördülhetnek az egész világon). Buddhista értelmezésben: a tanítást az egész világon elterjesztő.

23 DEEG 2004, 17.

24 DIWAS 2009.

Asóka a következőket mondta: A sztúpákhoz foghatót még nem láttam az emberek között. A nága válaszolt: Ha ez így van, akkor egy sztúpát se kíséreljen meg elpusztítani.²⁵

Így maradt érintetlenül a nyolcadik emlékmű. E történetet állítólag a Száncsi²⁶ sztúpába is bevették.

1. kép: Száncsi (Sānci) és a Buddhizmus terjedése az Indiai-félszigeten²⁷

25 DIWAS 2009.

26 Asóka uralkodó kezdte építtetni i. e. III. században, Száncsi városa mellett, Észak-Közép-Indiában.

27 Buswell 2004, XXXVIII. (Credit: Macmillan Reference USA™ Thomson/Gale).

6. *Nágák a legendákban*

A *nágák* szerepe nagyon érdekes a legendákban. A *nága* olyan szellemlény, félisten, aki képes egy kígyó alakját felölteni (főleg a királykobraét).²⁸ A hindu mitológiában megjelenő *nágák* az alsóbb világ őrei, nagy palotákban laknak, öt vagy hét fejük van, és fejdíszekkel világítják meg az alsóbb világot. A *nágák* többségét a gonosz megjelenítőinek tartják, de tisztelnek közülük néhányat, mert erényekre tettek szert az istennel kialakított kapcsolatokban.²⁹

A buddhista hagyomány nagyon sok elemet átvett a hindu mitológiából. A *nágák* a tengerek mélyén, a vizek birodalmában, különösen a folyókban és tavakban, forrásokban, valamint kutakban élnek. A *nágák* kincseket, titkos tanításokat (amelyeket a hagyomány szerint a történelmi Buddhától kaptak) és az alvilágot őrzik. Alakjukat mágikus képességgel változtatják: kígyó, félig kígyó, és emberi alakot is ölthetnek. Az emberekre képesek hatni befolyásolással: jótékonyan, semlegesén, de ellenségesen is. A hagyomány szerint a női *nága* (*nági* vagy *náginí*) szépséges kígyóhercegnő. Érdekesség, hogy néhány dinasztia Indiában a családfáját egy ember és egy *nága* hercegnő házasságára vezeti vissza. A buddhista művészetben a *nágákat* gyakran jelenítik meg a kolostorok, sztúpák bejáratánál mint őrzőket vagy alacsonyabb rendű istenségeket. Általában kobraként, legfeljebb hét fejjel és szétterjesztett csuklyával ábrázolják őket. Amikor félig kígyó alakot öltenek, akkor a felsőtestük ember alakú, a köldök alatti rész pedig kígyóként folytatódik és a fej fölött a kobra csuklyája terül el.³⁰

Délkelet-Ázsiában elterjedt az a buddhista ábrázolás, amelyen egy *nága* király, Mucsilinda védelmezi a Buddhát. A legenda szerint a Magasztos egy erdőben meditált, amikor vihar támadt, mire Mucsilinda körültekerte és kiterjesztette hét fejének csuklyáját a Buddha feje körül így védve meg őt a vihartól.³¹

A Páli Kánonban, a Vinájában olvasható történet szerint egy *nága* tévedésből felvételt nyert a rendbe, és felszentelt szerzetes lett. Amikor nyugovóra tért a kunyhóban, visszanyerte eredeti alakját. Szerzetestársa felébredt, és meglátva a nagy kígyót, megrémült. A Buddha magához hívatta a *nágát* és közölte vele, hogy nem maradhat a rendben, távoznia kell. A vigasztalhatatlan kígyónak adta az Öt Szabályt³², azzal hogy ha e szabályokat betartja, a következő életében emberi alakban születik újjá és felvételt nyer a buddhista szerzetesi rendbe.³³

A sztúpák és a *nágák* közötti kapcsolat a legendákban valószínűleg Asóka uralkodása alatti időszakban jelent meg. A későbbi századokban a *nágákat* már nem említik a sztúpával kapcsolatos történetek.

Az i. sz. II. században, a Kusán Birodalom fénykorában, Kaniska uralkodó tette a legtöbbet a sztúpák építéséért és elterjedéséért. A legendák hasonlóak egymáshoz, és úgy tűnik, hogy Kaniska követte elődje, Asóka példáját.

28 ELGOOD 2000, 234.

28 ICONS 1991, 109.

30 BEER 1999, 70–71.

31 GOMBRICH 2006, 72.

32 Az Öt Szabály, (p.: *pañca śīla*): tartózkodás az ártástól (öléstől), hazugságtól, lopástól, a szexuális kicsapongástól és a bódító italoktól (vagy szerektől).

33 BRAHMAVAMSÓ 1998.

7. Kaniska uralkodása és a Kusán Birodalom fénykora

A kínai forrásokban jüecsiknek hívott vándorló, nomád nép (nevük jelentése: a Hold népe), az i. e. II. században – mint nomád állattenyésztő – a Góbi déli részén vándorolt. A nép egy csoportja Baktriát³⁴ hódította meg az i. e. II. század végére. Görög és iráni források szerint i. e. 123-ban megdöntötték a Görög–Baktriai Királyságot (i. e. III. – i. e. I. század) és az itteni népet délebbre kényszerítették az Indus völgyében. A városiasodás és az ott élők hagyományának és nyelvének átvétele gyorsan megtörtént. A földművelést és az öntözéses mezőgazdaságot rövid idő alatt elsajátították.³⁵

Kaniska lett a negyedik uralkodó a Kusán Birodalomban, uralkodása körülbelül i. sz. 110 és 134 között tartott, de uralkodásának dátuma a mai napig vitatott. A birodalom a hódításoknak köszönhetően már ebben az időben magába foglalta Gandhárát (ma Pakisztán északi területe), Kasmírt, a Kabul-völgyét és Észak-India területeit. Elődeihez hasonlóan folytatta a hódításokat, és további területeket foglalt el Indiában. Kelet felé is terjeszkedett és közép-ázsiai királyságokat és városállamokat csatolt területeihez. Uralkodását kusán aranykornak nevezik, amely a művészet aranykorát is jelentette.³⁶

A kusánok vallását és nyelvét a rendelkezésre álló adatokból nehéz meghatározni. Belső-Ázsiából származó népként magukkal hozhatták a természetközeli vallásukat, amely azután keveredett a meghódított népek hitvilágával. Mivel a Hold népének tartották magukat, a többi vallásból kiemelték a Holdisten ábrázolását.

Kaniska uralkodó az egész birodalomban vallási türelmet gyakorolt. Feltételezhetően a buddhizmust választotta és tette uralkodó vallássá. Mivel gazdaságilag erős és szervezett államot vezetett, ez egy békés korszak lehetett.

Kaniska uralkodása alatt fellendült az építészet. A hatalmas paloták, szentélyek mellett sztúpákat és buddhista monostorokat emeltek. A művészet is virágzott, és ekkor ábrázolták először a Buddha személyét, ami addig csak szimbólumként jelent meg.³⁷ A kusán művészet az elfoglalt területeken a már meglévő művészetet fejlesztette tovább belső-ázsiai motívumokkal egészítve ki azt. Az észak-indiai területen a gandhárái (kb. i. e. I. – i. sz. V. század) művészeti ág már kialakult, és valószínűleg Kaniska uralkodásának idejére esett a fénykora.³⁸ Ez a művészeti ág a hellén, baktriai, belső-ázsiai és indiai művészet összeolvadásából jött létre. Feltehetőleg a birodalom minden részéből érkeztek ide építészek és szobrászok, sőt görög és római mesterek is. A helyi mesterembereket ők taníthatták.

Ebben a korban a buddhista iskoláknál és irányzatoknál a Buddha mint tanító már isteni tiszteletben részesült. Az is lehetséges, hogy a Buddha új típusú ábrázolásában a görög és római császárábrázolások hatása jelenik meg. Az Észak-Indiában uralkodó idegen dinasztiák uralkodóit a pénzerméken például emberalakban ábrázolták.³⁹ Így nemcsak a görög és római kőfaragóknak, de a helyi mestereknek is természetessé válhatott a Buddha emberi ábrázolása.

³⁴ Független tartomány a Szeleukida Birodalomban az i. e. III. században.

³⁵ BIVAR 2009.

³⁶ BIVAR 2009.

³⁷ HORVÁTH 1977, 76.

³⁸ BAKTAY 1981, 144.

³⁹ HORVÁTH 1980, 22.

Az ábrázolások körülbelül az i. sz. II. században kezdődtek meg az északi területeken, Gandhárában⁴⁰ (kb. i. e. I. – i. sz. V. század). A Buddhát ábrázoló domborművek megjelentek a sztúpáknál. Észak-Indiában ebben az időben a sztúpák alakja megváltozott, magasabb és karcsúbb lett. Megjelent a négyszögletes lábazatú sztúpa, amely külön részt képezett, és maga a sztúpatest így különvált. Ezután a lábazatot félpillérekkel vagy féloszlopokkal és fülkékkel tagolták, ez volt a leggyakoribb. A Buddha-domborműveket általában a fülkékben helyezték el. Itt már kapu és kerítés nélkül építették a sztúpát.⁴¹ A nagy sztúpák mellett a fogadalmi sztúpák építése is elterjedt; ezek sokkal kisebb méretben készültek. Az általában négyzetes alapon álló szerkezetet több vízszintes gyűrű vagy dob tagolta, szinte az egész sztúpán megjelent a Buddha emberi ábrázolása.⁴²

A kusánoknak több fővárosa és székhelye volt, északon Pesavár (az ókori Purusapura, ma Pakisztán része). Itt épült fel a birodalom egyik kiemelkedő sztúpája. Kínai szerzetes utazók beszámolóiból maradt fenn a sztúpa leírása. Eszerint a rendkívül arányos épület többemeletes volt és teraszok vették körül. Építése valószínűleg már a korai kusának idejében (i. sz. I. század) elkezdődött, és Kaniska uralkodása alatt fejeződött be.⁴³ Mára már csak romok maradtak a sztúpából és a mellette megtalált hatalmas monostorból is. A romok egyik kamrájából került elő egy henger alakú, aranyozott rézdozoz (valószínűleg ereklyetartó, amit a sztúpa belsejébe tettek), melynek tetején három alak látható: a Buddha, Brahma és Indra. Maga a dozoz is faragott, és a király látható rajta a Napisten és Holdisten között, több hívő körében.⁴⁴ A kusán művészetben fontos jellemző volt az uralkodók isteni eredetének hangsúlyozása.

8. Legendák Kaniska uralkodóról és a sztúpaépítésről

Az egyik legenda a *múlaszarvoasztivádinok*⁴⁵ szerzetesi szabálygyűjteményének (*Vinaja*) indiai változatában található. Amikor útja során földhalmokat építő gyerekekkel találkozott, a Buddha e szavakat intézte *Vadzsrápáni* istenséghez:

- *Látod, Vadzsrápáni*⁴⁶, ahogy ezek a gyerekek a földön ülve sztúpákat készítenek?
- *Igen, valóban, Tiszteletreméltó úr.*
- *Itt 400 évvel megvilágosodásom után egy király, akit Kaniskának hívnak, sztúpát fog emelni. Megteszi azt, amit meg kell tennie, azért, mert ellobbantam.*⁴⁷

40 Gandhára Észak-India nyugati területén fekvő ősi királyság. A gandhári művészet az i. sz. I – V. század között élte virágkorát.

41 HORVÁTH 1977, 86.

42 HORVÁTH 1980, 23.

43 BIVAR 2009.

44 RENNERT 2004.

45 A *szarvoasztivádinok* közül az i. sz. II. században kiváló – eltérő szerzetesi szabálygyűjteményt (*Vinaja*) használó – iskola.

46 A Buddha érényeit szimbolizáló egyik *bódhiszattva* erejét jeleníti meg.

47 DEEG 2004, 7.

Ezt a legendát az i. sz. V. században jegyezte le egy kínai zarándokszerzetes, Fa-hszien (Faxian)⁴⁸ (337–422?), aki az ókori Indiában rengeteg kis államot és országot látogatott végig. Ebben a történetben Kaniska uralkodó egyik útján egy isten pásztorfiú képében jelent meg, hogy jóslatát beteljesítve a király támogassa a buddhizmust:

A király megkérdezte:

– *Hát te mit csinálsz?*

– *Sztúpát emelek a Buddhának.* – Felelte a fiú.

– *Nagyon jó.* – Mondta a király.

*Így történt, hogy a király a gyermek sztúpájára ráépíttetett egy olyan sztúpát, amely négyszáz lábnál is magasabb, és temérdek drágasággal van földészítve.*⁴⁹

A következő legendát a kínai Hszüan-cang (Xuanzang) jegyezte le az i. sz. VII. században. A történetben Kaniska uralkodó más vallást követett, nem a buddhizmus tanítását. Ezért az egyik isten fehér nyúl képében megjelent az uralkodó előtt. Az uralkodó követte a nyulat, de helyette egy pásztorfiút talált, aki egy sztúpát épített a fák között. Az idézet szerint:

*Régen Sákjamuni Buddha szent bölcsességével a következőket jóslta: lesz egy király, aki kerítéssel körbevett sztúpát fog építeni ezen az áldott földön az ereklyéim számára. A király sok érdemet halmozott fel előző életeiben, a megfelelő korokban. Ezért tolmácsolom most neked a Magasztos szavait.*⁵⁰

Az uralkodó a jóslatot hallgatva a buddhista tanok mély tisztelőjévé vált és a legenda szerint építtetett két nagy sztúpát.

Az összes legendában megfigyelhető, hogy fontos a kapcsolatot visszavezetni a Buddha személyéig. Asóka és Kaniska uralkodó is tőle kapták meg a jóslatot a sztúpák építésére. A sztúpát tekintették a Buddha alamizsnásszilkejének is, közvetve így kötődtek a Buddha személyéhez és a tanításához is.

A legendák a kínai zarándokok leírásainak köszönhetően Indián kívül is elterjedtek.

9. Az ősi Selyemút és Takszila fontossága

A „Selyemút” elnevezést a XIX. század végén alkotta meg egy német földrajztudós, Ferdinand von Richthofen, aki az összes kereskedelmi útvonalat beleértette a Földközi-tengertől Közép- és Belső Ázsián keresztül egészen Kínáig. Ezek az útvonalakon a kultúra és a valóság elterjedése, keveredése is fontos szerepet kapott.⁵¹

Az ősi India, Takszila városán keresztül kapcsolódott a Selyemúthoz, melyen a kereskedelmi kapcsolatok mellett a vallások is gyors ütemben terjedtek. A buddhizmussal együtt a sztúpák építése is megjelent. Ezen az útvonalon indultak indiai buddhista szerzetesek távoli országokba hirdetni a Tant, és erről az útvonalról érkeztek Kínából a buddhista zarándokok

⁴⁸ Az ősi Selyemúton érkezett Kínából Indiába az i. sz. V. század elején. Utazásairól könyvet írt.

⁴⁹ TÓKEI 1997/02

⁵⁰ DEEG 2004, 10–11.

⁵¹ WHITFIELD 2004, 21.

az i. sz. IV – VII. században. További érdekes kutatómunka lenne annak vizsgálata, hogy mi képpen alakult a sztúpa építészete és fejlődése ebben az időben Közép- és Belső-Ázsiában, valamint Kínában.

Takszila (ókori nevén: Taksasila, i. e. V – i. sz. V. század) igen jelentős város volt a kusán birodalom idején is. A város mellett található meg az egyik leghíresebb sztúpa maradványa, a Dharmarádzsika vagy „Nagy Sztúpa”. Már Asóka uralkodása alatt kezdték építeni (i. e. III. század) a sztúpa közepét (ami kőtörmelék), majd a falait már a kusán korszakban építették hozzá (i. sz. I – III. század) és mésztukkóval fedték le. Ezért a sztúpa építését Kaniska uralkodónak tulajdonítják. Körülötte kisebb szentélyek, kápolnák és kolostor maradványok maradtak fent. A kör alaprajzú és félgömb alakú sztúpa és a mellette található négyszögletes alapú kolostor építészeti stílusa sokáig megmaradt. Erre bizonyíték a takszilai völgyben talált leletek sokasága.⁵²

A korábban említett Fa-hszen (Faxian) kínai zarándok az i. sz. V. század elején járt Takszilában, amikor még teljes pompájában láthatta a leírás szerint több emeletből álló Dharmarádzsika sztúpát. Ugyanakkor az i. sz. VII. században érkezett kínai szerzetes, Hszüancang (Xuanzang), már csak a romokat találta.⁵³ A buddhizmus elterjedését a Selyemúton a kereskedelem is elősegítette, és bizonyíthatóan élénk kulturális és vallásos kapcsolat alakult ki Kína és India között.

Takszila más szempontból is nagyon fontos szerepet játszott az i. sz. II. században. A gazdagság összefonódása a várossal, valószínűleg vonzotta a tanárokat és a diákokat, mert a várost a tanulás központjának is tartották, amit több régészeti lelet és irodalmi forrás is megemlégett. Elsősorban a „felsőoktatás” terjedt el, mert általában tizenhat éves kortól tanultak itt a papi és harcosi réteg fiai. Híres iskoláiban nemcsak a *Védák*at és a *dzsátaká*kat tanították; de művészeti, orvosi, hadtudományi és jogi képzések is voltak.⁵⁴

10. *Dzsátakák és avadánák*

A sz. *jātaka* szó jelentése: buddhista születéstörténet. A *dzsátaka* a Buddha előző születéseit meséli el, melyekben gyakran állati formában jelenik meg; a történet erkölcsi tanulsággal zárul. A műfaj alapja az az elképzelés, hogy amikor a Buddha elérte a megvilágosodást, a korábbi életeit is átlátta. Tanítói pályafutása során gyakran e korábbi életek példáin keresztül mutatott be egy-egy erkölcsi leckét, vagy világitott rá bizonyos élethelyzetekre.⁵⁵

A *dzsátaka* műfaját arra is felhasználták, hogy a hatalmas mennyiségű indiai néphagyományt átültessék a buddhista hagyományba. A mesék karaktereit egyszerűen átfordították a Buddha egy-egy korábbi megtestesülésére. Ez jól megfigyelhető az ötszáznegyvenhét születéstörténetet tartalmazó Páli Kánonban is. Tartalmukat tekintve e mesék, amelyek között állatmesék, népmesék és tündérmesék is szerepelnek, gyakran nem buddhista eredetűek.⁵⁶

52 HORVÁTH 1977, 84–85.

53 HORVÁTH 1977, 85.

54 NEELIS 2011, 202.

55 BUSWELL 2004, 400–401.

56 BUSWELL 2004, 402.

A sz. *avadāna* kifejezés jelentése: nemes cselekedet, de jelentheti a legendás tettet elmesélő történetet, illetve az ilyen történetekből álló gyűjteményt is. Az *avadāna*-ban általában a Buddha, meséli el egy kiváló ember korábbi életében végrehajtott nemes tettet, erényes cselekedetét. Nemcsak a *Vinaja Pitaká*-ban elszórva megjelenő legendás történeteket nevezik így, de az ezekre épülő későbbi gyűjteményeket is. A legkorábbi ilyen gyűjtemény a verses formában íródott páli *Apadāna*, amely az i. sz. I. században keletkezhetett, de megemlíthető a *szarvásztiavádinok Divjavadāna* (*Isteni avadāna*) című – harmincnegyzet legendából álló – gyűjteménye is, amelyek közül néhányban Asóka uralkodó legendás tetteivel találkozhatunk.⁵⁷

A *dzsátaka*-történetek az *avadāna*-irodalommal együtt már az i. e. II. században megjelentek az indiai buddhista művészetben. A helyi néphagyományokat átvéve egész Indiában elterjedtek. A Selyemút közvetítése révén pedig eljuthattak más országokba, így a tibeti és a kínai kánonban is megtalálhatók. Számos népi nyelven is megjelentek e szövegek. Délkelet-Ázsiában, a théraváda kultúrában és a páli hagyományban is fontos szerepet játszottak a buddhista tanítások terjesztésében. A Selyemút mentén a barlangkolostorokban a festészet örökítette meg a történeteket, melyek több helyszínen Belső-Ázsiában és Kínában is megtalálhatók. A sztúpákból azonban mára csak romok maradtak meg.

A kő építkezés gyors terjedésével a *dzsátakák* és *avadánák* fizikailag is megjelentek, vizuálisan is láthatóvá váltak. A legkorábbi megjelenése az i. e. I. századra tehető: a Bhárhutnál (Észak-India) talált sztúpa kerítését díszítették. Közép-Indiában, az Adzsantában található barlangtemplomok falfestményei is *dzsátakamálák*at tartalmaznak, melyek keletkezése az i. sz. V. századra tehető.⁵⁸

11. Az i. e. III. – i. sz. VII. századi barlangtemplomok rövid bemutatása

A buddhista barlangszentélyekben általában két fontos építményt lehet megkülönböztetni: a *csaitját* és a *vihárát*. A *csaitja* gyülekezőcsarnok és szentély is egyben. A gyülekezőcsarnokot körben általában oszlopok díszítették. A *sztúpát* a csarnok végében kialakított, félkör alakú fülkénél építették meg. A másik építmény a *vihára*, amely a buddhista szerzetesek szálláshelyét jelenti: több, apró fülke vesz körül egy központi helyet, melyet eleinte az esős évszak alatt használtak, és csak később vált állandó szálláshellyé.⁵⁹ Itt tanultak és meditáltak is.

A barlangtemplomok kialakulása Maurja-birodalom idejére, az i. e. III. századra tehető. A legrégebbi barlangszentély Észak-Indiában található, melynek neve Barábár-barlangok, és két hegy között található. E barlangok építését Asóka uralkodásának idejére datálják.⁶⁰ Főleg buddhista viharákat és szentélyeket találtak itt, de más szekták és vallási közösségek is beköltöztek ide Asóka uralkodónak köszönhetően, aki vallási türelmet gyakorolt az egész birodalomban.

Az Észak- és Dél-India között elterülő Dekkán-fennsíkon több barlangtemplomot is feltártak. Többek között a Bhádzsá barlangokat, az i. e. II. századból, melyekben több sztúpát is

⁵⁷ A *mahászanghikák* híres gyűjteménye, a Buddha életében, illetve korábbi életeiben lejátszódott csodás eseményeket elmesélő *Mahāvastu* (*Nagy Történet*) is *avadāna*-nak tekinthető.

⁵⁸ BAKTAY 1981, 202.

⁵⁹ RENNER 2004.

⁶⁰ HORVÁTH 1980, 18.

találtak.⁶¹ A Karla barlangokat is ekkor faragták ki, melyek az i. e. II. és i. sz. II. század között folyamatosan fejlődtek. Itt található az egyik legnagyobb buddhista barlangcsarnok Indiában. Érdekesség, hogy a régészek megkülönböztetnek itt egy második építkezési periódust, mely az i. sz. V. – X. század közé esett.⁶² Ez a különböző uralkodó dinasztiai változása miatt lehetséges, akik nem mindig támogatták a buddhizmust. (Ernek az lehetett az oka, hogy más vallást követtek.) Itt található még az Adzsanta barlangok is, melyek ugyancsak két külön periódusban épültek. Az első a kialakulás korszaka, mely az i. e. II. – i. sz. III. század közé tehető, a második korszak az i. sz. V. – VII. század közötti időszak.⁶³ Nagyon sok *csaitját* és *vihárát* tártak fel ezen a területen. Az Ellora barlangok is itt találhatóak. E buddhista barlangokat az i. sz. V. és VII. század között vájták és faragták ki.⁶⁴ A barlangok építése nagyon hasonlít a korabeli favazas építményekére; hasonló módon formázták meg a követ is. Ilyen típusú barlangok épültek az i. e. III. – i. sz. II. század között.⁶⁵

Elterjedésük sok helyen a kereskedelmi útvonalak mentén figyelhető meg, hiszen a vándorló szerzetesek is erre közlekedtek a kereskedőkkel együtt, ami elősegítette a buddhizmus térnyerését. Mivel a barlangok a városoktól, falvaktól távolabb estek, menedéket nyújthattak a szerzetesek számára.⁶⁶ A barlangépítéssel együtt fejlődött a különálló sztúpa- és kolostorépítéssel.

12. A buddhista sztúpa kialakulása

A sztúpa a buddhizmus terjedésével Indiában már nem sírdombként jelent meg, amely földből és kövekből épült, hanem kultikus céllal. Az első kőből épített és faragott sztúpák már Asóka uralkodásának idejében (Maurja birodalom, i. e. 273 – 232) megjelentek. A teljesen kifejlődött építészeti stílus a Szunga-korszakra tehető (i. e. 184 – 72).

A ma ismert legrégebbi stílusban fennmaradt és feltárt sztúpák feltehetően az i. e. V. század közepéről származhatnak. A Piprahwa sztúpa építésének időpontját nehéz megállapítani. Az indiai–nepáli határon található Kapilavasztu városához közel található. Valószínűleg a Buddha származási helyét, a Sákja nemzetség fővárosát jelölték vele. Az i. e. V. századtól kezdhették építeni és a következő kétszáz évben többször megnagyobbították. A sztúpát a földhalom (*tumulus*) mintájára építették, majd az átépítések alatt téglákkal erősítették meg. A harmadik átépítés során, Asóka uralkodó idejében kerülhettek a Buddha csontmaradványai a sztúpába.⁶⁷ Ekkor építették a téglából készült falifülkét és a szögletes teraszt is, a fülkékben pedig mécseseket helyeztek el. Eredetileg fakerítés vette körül a sztúpát egy vagy több bejárattal, és a *pradaksina*⁶⁸ útvonalát is téglákkal jelölték ki. Ekkor a rudat, az ernyőt, azaz a felső részt még nem jelölték. A sztúpa díszítetlen, sírhalom formájú volt. Ebből a for-

61 BAKTAY 1981, 129–131.

62 BAKTAY 1981, 126.

63 HORVÁTH 1980, 28.

64 BAKTAY 1981, 226.

65 RENNER 2004.

66 RENNER 2004.

67 A National Geographic televíziós csatorna *A Buddha csontjai* címmel dokumentumfilmet forgatott 2013 májusában. H. Falk professzor a falifülké leletei alapján bebizonyította, hogy a Buddha maradványait tartalmazta a sztúpa. Megállapítása szerint, ez az egyik legrégebbi sztúpa és végleges formáját Asóka uralkodása idején nyerte el.

68 Lásd három bekezdéssel lejjebb.

mából alakulhatott ki a gandhári stílus, amelynél négyszögletes alapon nyugszik a félkör alakú felépítmény. A díszítettség is valószínűleg itt jelent meg először.⁶⁹Ilyen építmény a Bhárhut (Észak-India) mellett feltárt sztúpa, ami jórészt elpusztult, a kerítés egy darabját és egy kaput múzeumban helyeztek el. Ezek a leletek azt bizonyítják, hogy világi hívek állították, valószínűleg érdemszerzés céljából, mert a támogatók nevét belefáragták a kőbe. A maradványok gazdagon faragottak és kiegészülnek a domborművekkel. Ezeken a leleteken jól megfigyelhető – a barlangtemplomokhoz hasonlóan – a korabeli faépítkezés jellegzetes megoldásainak másolása.⁷⁰

A Száncsi város közelében lévő aránylag épségben maradt sztúpák az i. e. III. – I. század között épültek. A feltárt leletek alapján már Asóka uralkodása alatt építeni kezdtek, mert erre utaló, kőből faragott kisebb részleteket találtak. A teljes épületegyüttes építésének befejezése bizonyíthatóan csak a Szunga korszakban történt meg.⁷¹A „klasszikus”, kialakult ind sztúpa forma a következő részekre osztott. A félgömb alakú kiemelkedés egy vagy több négyzet alakú, ritkán kerek talapzaton állt, ide lépcsők vezettek fel. A félgömb, vagy kupola jelenti az eget,⁷² kifejezheti a világmindenséget is, melyet a neve – tojás vagy mag – is jelképez.⁷³A kupolát egy – több esetben kettős – kőkerítés vette körül, ezen pedig a négy égtáj felé kiugró négy magas kapu nyílt. A kerítés szerepe az lehetett, hogy a szent helyet elválasztotta a kinti világtól.

A talapzat és a kerítés közötti üres terület egy fontos szertartás, a *pradaksina* helye lehetett. A sz. *pradaksina* kifejezés jelentése: jobbra vagy dél felé forduló (rituális körüjárása valaminek).⁷⁴ Személyre is kiterjesztették ezt a típusú szertartást, ami az ókori Indiában az általános tiszteletadás jele volt, és a hívek a személyt vagy a tárgyat úgy járták körül, hogy tőlük mindig jobb kézre essen.⁷⁵A *pradaksina*-szertartást általában a keleti kapunál kezdték a hívek, akik így jelképesen követték a Buddha tetteit, összekapcsolva azokat az égtájakkal. A keleti kapu szimbolizálta a születést, a déli kapu a megvilágosodást, a nyugati kapu az első tanítást, az északi kapu a Buddha halálát, ellobbanását.⁷⁶A körbejárás összeköthető még a Nap-kultusszal is: a hívek követték a Nap, látszólagos útját, ahogyan keletről nyugat felé vándorol. Napjainkig élő hagyomány maradt a tisztelet eme kifejezésére.

A kupola felett ereklyetartó magasodott, ebből egy rúd emelkedett ki, melynek végére egy vagy több napernyőt állítottak. Az ereklyetartó lehetséges jelképe a Méru hegy,⁷⁷ ahol az istenségek laknak.⁷⁸A rúd a világtengelyt vagy világfát jelképezheti, így teremt összeköttetést a három világ (az alvilág, az emberek világa és az istenek világa) között. Az ősi Indiában fontos volt ez a függőleges tengely, mely nagy hegy formájában kötötte össze az Eget és a Földet.⁷⁹A napernyő a királyi hatalmat, bölcsességet képviselte. Valószínűleg a vándorló szerzeteseknek is lehetett napernyőjük, mellyel védték magukat az időjárás viszontagságai

⁶⁹ HUU PHUOC 2010, 144.

⁷⁰ RENNEN 2004.

⁷¹ BAKTAY 1981, 97.

⁷² RENNEN 2004.

⁷³ BAKTAY 1981, 97.

⁷⁴ BOWKER 1999, 224.

⁷⁵ BAKTAY 1981, 97–98.

⁷⁶ TULKU 1997, 48.

⁷⁷ A buddhista kozmológiában az univerzum központja, a világ tengelye. A mindenség kezdete és vége.

⁷⁸ BAKTAY 1981, 99.

⁷⁹ HORVÁTH 1977, 29.

ellen. A vándorló szerzetesek nagy tanítók is lehettek, akiket a Buddha küldött távoli tájakra hirdetni a tanítását. Ez is egy lehetséges magyarázat a sztúpa tetején lévő emyőre, mely a bölcsességet is jelenti.

A sztúpa belsejében általában kőből készített „ékszerdobozt” helyeztek el, különböző ereklyékkel egy kamrában. Az ásatások során néha két különböző kamrát is találtak egy-egy sztúpánál, amelyek az eredeti sztúpa ráépítésekor keletkezettek.⁸⁰ A hagyomány szerint a korai buddhista iskolák megvitatták, hogy mennyire fontos a sztúpák alapját és az ereklyéket tartalmazó kamrát pontosan megépíteni. Srí Lanka királya, Dutthagamani (i. e. 161–137) meghívta a buddhista központokból a szerzeteseket, hogy a bonyolult felajánlási szertartást leírják.⁸¹

13. A sztúpa építészetének fejlődése; kapcsolata a buddhista iskolákkal

A sztúpaépítés korai időszakában az i. e. III és i. sz. II. század között a Buddhát nem ábrázolták emberi alakban, csak szimbólumok jelenítették meg a domborműveken. A sztúpa jelentheti a halálát, az üres trón a világi hatalomról való lemondást és halálát is kifejezheti.⁸² A kerék, a Buddha tanítását, a fa a megvilágosodást, az emyő a királyi méltóságot, az elefánt a bölcsességet jelképezi. A lábnyom és az oroszlán magát a Buddhát jelképezik. Gyakoriak a bódhifa-ábrázolások: a Buddha a bódhifa alatt érte el a megvilágosodást. Az oroszlán pedig a nemzetségére, a harcosi osztályra utal. Összetett jelképek is megjelentek: ilyen például a *triratna*⁸³, amely a Buddhát, a Tant, és a Közösséget jelképezi. Általában, a lótusz fejezi ki a Buddhát, a kerék a tanítását, a szigony pedig a Közösséget.⁸⁴

A hagyomány szerint a Buddha halála után a Szanghán belül tizennyolcféle irányzat alakult ki körülbelül az i. e. IV. századtól kezdődően. Az első különbségek a szerzetesi szabályzat (*vinaja*) eltérő értelmezéseiből illetve a szertartások eltérő rendjéből adódtak.⁸⁵ Észak-Indiában az i. e. III. században a *dharmaguptaka* iskola a sztúpák tisztelésének fontosságát hangsúlyozta. Szerintük a Buddhának szánt adományok nagyobb érdemeket eredményeznek, mint a Közösségnek adottak. Ezáltal a világi hívőknek is lehetősége nyílt az érdemszerzésre. Ez is segíthette a *dzsátaka* ábrázolások megjelenését a sztúpák díszes kapuin és kerítésein, és emiatt is terjedhetett el a Selyemút mentén a sztúpák építése.⁸⁶

Dél-Indiában a *csaitika* iskola az i. e. II. – I. században jött létre. Nevüket valószínűleg, a *csaitja* (templom, gyülekezőcsarnok, szentély) szóból alkothatták. Ők voltak, akik felügyelték a Száncsí mellett álló sztúpa és kolostoregyüttest.⁸⁷

Asóka uralkodása idejétől (i. e. III. század), a Buddhát jelképekkel ábrázolták a sztúpák kerítésein és oszlopain. Az i. e. II – I. században a Szunga- és Ándhra-dinasztia uralkodása alatt továbbra is szimbólumokkal jelenítették meg a Buddhát. Ebben az időszakban már

80 TULKU 1997, 46.

81 TULKU 1997, 46.

82 BAKTAY 1981, 107.

83 A sz. szó jelentése: három ékszer vagy gyémánt.

84 HORVÁTH 1977, 66.

85 SKILTON 1997, 49.

86 DUIT 1978, 170.

87 DUIT 1978, 115.

megfigyelhető, hogy a kő megmunkálása finomodott. A megjelenő alakokat és tárgyakat kezdték egyre részletesebben kidolgozni. Az ősi Indiában ez az időszak a különböző hódítások kora, de ennek ellenére a buddhizmus tovább terjeszkedett az egész országban (más vallásokkal együtt). A világi híveknek és a gazdagodó kereskedők adományainak köszönhetően az emlékművek építése is folytatódott.⁸⁸

A japán Hirakawa Akira elmélete szerint a világi hívők segítették elő az új tanok terjedését és a sztúpa kultusz fokozatos térnyerését: az új tanítóbeszédnek nagy része a világiak számára íródott. Az írásbeliség elterjedése elősegítette az új tanok terjedését is. Bár a kérdés vitatott, a többségi vélemény szerint a szentiratok elterjedését nem a sztúpa-kultusznak köszönhették, hanem az újonnan kialakult műveknek.⁸⁹

A korai szerzetesi közösségek függtek a világi hívők adományától, amely eleinte az alalmazásra korlátozódott. Később kialakult egyfajta kölcsönös kapcsolat, amikor a világi hívő az adományok által érdemet szerzett, de nem kellett kolostori életet folytatnia. A szerzetes hozzájutott az alapvető szükségleteihez (étel, rendi ruha, szállás), így több időt fordíthatott a meditációra, a szent szövegek recitálására, később olvasására. Ez is elősegítette a buddhista művészet és építészet fejlődését.⁹⁰

14. A sztúpa típusai

A buddhista sztúpa négy⁹¹ vagy öt⁹² fontos típusa ismeretes⁹³:

1. Erekllye sztúpa: amelyben a Buddha földi maradványait őrzik, de személyes tanítványokat, sőt világi szenteket is temettek ilyen kultikus helyekre. Az ereklyeszúpákat a legnagyobb tisztelet övezi.
2. „Szent” tárgyakat tartalmazó sztúpa: amelyben olyan tárgyakat őriznek, amelyeket a Buddha használt, vagy amelyek szorosan a Buddhához köthetők (a koldulócsészéje, a földi maradványait tartalmazó edény, esetleg szerzetesi díszruha). E tárgyakat is beletemették a sztúpába.
3. Emlékhely sztúpa: a Buddha és tanítványai életében zajló eseményeket, történéseket fejezi ki. Ilyen sztúpákat oda emeltek, ahol az életesemények zajlottak.
4. Fogadalmi sztúpa: vándorló szerzetesek és világi hívek állították zarándok központokban és kolostorokban, érdemszerzés végett. Rendszerint kis méretben, változatos formában, gyakran egy csoportban álltak a nagyobb sztúpák és templomok körül.⁹⁴
5. Jeképes, szimbolikus sztúpa: az ereklye sztúpához hasonló. Emlékezteti a szerzeteseket az élet mulandóságára és a megvilágosodásra irányuló folyamatos törekvés fontosságára.

88 BAKTAY 1981, 96–97.

89 HAMAR 2002, 10–14.

90 HUNTINGTON 1993, 61.

91 TULKU 1997, 16.

92 HUU PHUOC 2010, 140.

93 A tibeti hagyományban nyolc különböző sztúpatípussal (Wyl. *mchod rten cha brygad*) találkozhatunk, amelyek Sákjamuni Buddha életének nyolc fontos eseményét jelenítik meg.

94 HUU PHUOC 2010, 140.

Az első négy típust Indiában és Srí Lankán, az északnyugati területeken építették, ahol az indiai kultúrának erős befolyása volt.⁹⁵

Az ötödik típusú sztúpa feltehetően a buddhizmus terjedésével más országokban jelent meg.⁹⁶

A típusokból arra lehet következtetni, hogy mennyire fontos volt a történelmi Buddha és személyes tanítványainak a közelsége. A sztúpa a Buddhát és tanítását jelenítette meg, és lehetőséget teremtett a szerzeteseknek és világi híveknek a találkozásra és a tanításra. Az erkölcsi és világi törvények betartását is elősegítette.

A leegyszerűsített háromdimenziós forma a következő: négyzet, félgömb, kúp. Ha az őselemeket nézzük, akkor az alaphoz a föld, a kupolához a víz, a felső részhez a tűz és a szél tartozik. Fontos szerepet kaptak a természeti elemek az indiai teremtés elképzelésében: isteni hatalommal ruházták fel őket. Így a természeti elemek fontossága a buddhista művészetben is megmaradt. Meglátásom szerint, ezért ábrázolták a sztúpa alapzatát négyszögletes formában, amely a földet jeleníti meg, ami szilárd. A következő forma a félgömb, amely a víz- vagy ég-elemnek felel meg, ezt tojásnak vagy magnak nevezik, de az anyaméhvel és a magzatvízzel is összeköthető. A következő, újabb négyszögletes forma a tűz jelképe, amely a védikus kori tűzoltár lehetséges megjelenítése. A szél-elemet a napernyő jeleníti meg, ami eredetileg a királyi hatalom jelképe és ábrázolhatja a Buddhát és a Tant, hiszen mindenhová eljutott, körbelengett mindent, akárcsak a szél.

Nem találtam forrást arról, hogy kik tervezték a sztúpákat. Az uralkodók vagy gazdag kereskedők adományából épített sztúpák tervezésében talán maguk a kőfaragó mesterek is részt vehettek. Oly módon készítették el e terveket, ahogy a megrendelő kérte, figyelembe véve a helyi földrajzi viszonyokat és az adott területen lévő buddhista irányzat hagyományait is. Valószínű, hogy a területen lévő kolostor vezetője is részt vett a tervezésben, illetve a területet kiválasztásában.

15. A Száncsí sztúpa rövid bemutatása

Észak-Közép Indiában, a Dekkán-fernsík középső részén található az egyik legrégebben épült sztúpa és kolostoregyüttes. Fénykora, az i. e. III. – i. sz. VIII. század közé tehető. A XII. század után a muszlim hódítások hatására elhagyottá vált. Csak a XIX. században fedezték fel újra az angolok. Lerombolását és teljes pusztulását az angol Cole őrnagy akadályozta meg 1881-ben. Ő építtette újjá a Nagy sztúpa egyes részeit, a területet a benőtt növényzettől megtisztította és körülzárta. Több kaput újjáépíttetett.⁹⁷ Az újjáépítést az angol Sir John Marshall⁹⁸ (1876–1958), a Régészeti Hivatal főigazgatója folytatta tovább 1912–1919 között.

⁹⁵ TULKU 1997, 16.

⁹⁶ HUU PHUOC 2010, 140.

⁹⁷ ALBANESE 1999, 23–24.

⁹⁸ Az indiai Régészeti Hivatal főigazgatója 1902–1928 között. Több ásatást vezetett az Indus völgyében, Takszilában, majd Száncsiban és Szárnáthban.

Ekkor építtette újjá a Nagy sztúpa több részét, a kerítését és a teraszokat, valamint a hármas számú sztúpát és több épületet is. A területen emeltetett egy kis múzeumot, ahol a talált leleteket helyezték el. A területen található építményeket Marshall számozta meg, így kapta a Nagy sztúpa az egyes számot. A domb alján álló kolostor maradványait ugyancsak a XX. század elején tárták fel.⁹⁹

A hely kiválasztásával kapcsolatban a két Srí Lanka-i krónika (*Mahāvamsza* és *Dípavamsza*) a következő történetet írja le: Asóka uralkodó trónra lépése előtt átutazott a vidéken, ahol megismerkedett egy kereskedő lányával, Dévível. Ő mutatta meg a környékbeli dombot, ami meditációra alkalmas, csöndes hely volt. Asóka uralkodó később feleségül vette Dévít.¹⁰⁰

Vidisa, az ősi város, két forgalmas kereskedelmi csomópont és két folyó találkozásánál terült el gazdag kereskedővárosként. Asóka uralkodó trónra lépése után, emlékül, egy sztúpát és egy oszlopot építtetett a dombon, melyet a mai napig „Nagy Sztúpának” neveznek. Néhány évvel később egy kolostort építettek a sztúpa mellé. A Srí Lanka-i krónika szerint Déví királynő adományából épült fel a kolostor. Évekkel később, amikor Asóka uralkodó fia, Mahendra¹⁰¹ Srí Lankára utazott, ezen a helyen pihent meg egy hónapra.¹⁰²

A Szunga-dinasztia (i. e. 184 – 72) idején történt a terület bővítése, amikor további két sztúpát építettek. Az Asóka uralkodó által épített sztúpát a duplájára növelték: ez lett az új sztúpa központi magja. (A megnagyobbított sztúpa a következő századokban nem változott, a mai napig ebben a formájában látható.) Homokkő lapokkal fedték le a sztúpát, körülötte lépcsős teraszt építettek, melyhez feljárt csatlakozott. A szertartásos körutat úgy kettőzték meg, hogy az újonnan épült teraszra vezették át.¹⁰³ A következő száz évben építették a kapukat az első és harmadik sztúpához a Szátaváhana-dinasztia (i. e. 230? – i. sz. 220?) korában. Valószínűleg a gazdag világi hívek és a szerzetesi közösség adományaiból bővíthették a helyet.

A sztúpákat kőkerítések vették körül, építésük dátumát nehéz meghatározni, általában együtt építették őket. A kapuk és a kerítések építése itt is nagyon hasonlatos a korai faépítkezésekhez. A kerítéseket egymásra rögzített falécekkel mintázták meg, a hajdani cölöp- vagy bambuszkerítés mintájára. A kapu kissé hajlított, három fejgerendából állt, valószínűleg a görbe deszkából és nádból készült korai kapu vázát ismételték.¹⁰⁴

A díszítéseket feltételezhetően a kerítésen kezdték el. Utána faraghatták ki a pilléreket, az oszlopfőket, a gerendákat és az alátámasztó elemeket a domborművekkel.¹⁰⁵

A kapun található faragások a Buddha életét és a *dzsátakák*at jelenítik meg. Az oszlopokat oroszlánok, elefántok és törpejaksák¹⁰⁶ díszítik. Általában jóindulatúak; a földbe vagy a fák gyökerei közé rejtett természeti kincsek őrzői. A *jaksa* női párja a *jaksí* vagy *jaksiní*. Az oszlopokon a Buddha életét és *dzsátaka* történeteket faragtak ki többségében, valamint Asóka uralkodóval kapcsolatos történeteket is megjelenítettek. A kapukon található történetek kö-

99 ALBANESE 1999, 23.

100 MITRA 2003, 8–9.

101 A Srí Lanka-i krónikák szerint buddhista szerzetes volt, az ő közvetítése által került a buddhizmus az országba.

102 MITRA 2003, 9.

103 HORVÁTH 1980, 16.

104 ALBANESE 1999, 25.

105 HORVÁTH 1980, 16.

106 A sz. *jaksza* szó természet-szellemek vagy félistenek egy csoportját jelöli.

zül öt dzsátakát azonosítottak: ezek a *Cshaddanta*, a *Szama*, a *Mahákapi*, a *Vésszantara* és az *Alambasza*.¹⁰⁷ A *Cshaddanta dzsátaka* történetét több oszlopra is bevésték. (A *Vésszantara dzsátaka* történetét lásd az 1. számú mellékletben.)

Az Asóka oszlop melletti déli kapu lehetett a főbejárat, mert a leletek szerint ez a kapu épült a legrégebben. A kőfaragó mesterek a történetek mellé belevésték az adakozók nevét, akik az ország egész területéről küldtek adományokat. Az egyik adakozó a déli kapu egyik keresztgerendáját és a nyugati kapu egyik oszlopát támogatta.¹⁰⁸ Ebből jól látható, hogy mindenki az erejéhez mérten adakozott és minden kis ajándék fontos szerepet töltött be. Az adakozó így próbált kedvező érdemeket elérni. A déli kapu oszlopán található felirat szerint, melyet egy vidisai csontfaragó vésett a homokkőbe, a kaput díszítő faragásokat fa- és csontfaragó mesterek és fémmunkások alkották.¹⁰⁹ A többi kaput valószínűleg a következő sorrendben építették a Nagy sztúpához: északi, keleti és nyugati kapu.¹¹⁰

A Nagy sztúpához közel épült kisebb – hármas számú – sztúpa az i. e. II. században épült. Jellegzetessége, hogy csak egy kaput építettek a sztúpa déli oldalára. A sztúpa teraszára lépcsők vezetnek fel, tetején egy emyő látható. A kerítését teljesen lebontották, csak az alapok láthatók. A fennmaradt feliratok szerint a kaput építették utoljára, mely az i. e. I. században készült el.¹¹¹

Régészeti feltárások során találtak két kőből faragott ereklyetartót, melyeken a Buddha személyes és fontos tanítványainak a neve olvasható: Száriputta és Mógallána. (Mindkét tanítvány még a Buddha életében meghalt.) A Száriputta feliratú dobozban csonttöredéket, gyöngyöket, nyakláncokat találtak. A másik, kisebb ládikában két apróbb csonttöredéket fedeztek fel. Az ereklyéket Londonba vitték.¹¹²

A kettes számmal jelzett sztúpa azonos méretű és körvonalú, mint a hármas számú sztúpa. Itt a kőkerítés megmaradt, melyet négy, L alakú bejárat díszít, kapu nem épült hozzá. A sztúpa tetejét nem díszíti emyő. Itt is találtak kőből faragott ereklyetartókat a sztúpa belsejében. A régészek által feltárt lelet szerint több kiemelkedő tudású tanító és szent maradványait helyezték el itt.¹¹³

A Maurja Birodalom letűnte után több kisebb-nagyobb királyság és fejedelemség jött létre az ősi Indiában. A Kusán Birodalom (i. sz. I. – III. század közepe) idején az ország nagy részét újra egyesítették a kusán uralkodók. Feltételezhetően ekkor érkezettek az északi területekről kőfaragó mesterek, akik magukkal hozhatták a finomabb és kiforrottabb stílust.

A Buddha ábrázolása domborműveken vagy szoborként az i. sz. II. – III. század körül jelenhetett meg az északi stílusban már jelenlévő ábrázolásoknak köszönhetően. Az alkotások az északi Mathurá¹¹⁴ város kőfaragó iskoláiból és Gandhárából érkeztek az uralkodó megrendelésére.

107 MITRA 2003, 43.

108 MITRA 2003, 35.

109 MITRA 2003, 37.

110 MITRA 2003, 36.

111 HORVÁTH 1980, 82.

112 MITRA 2003, 59.

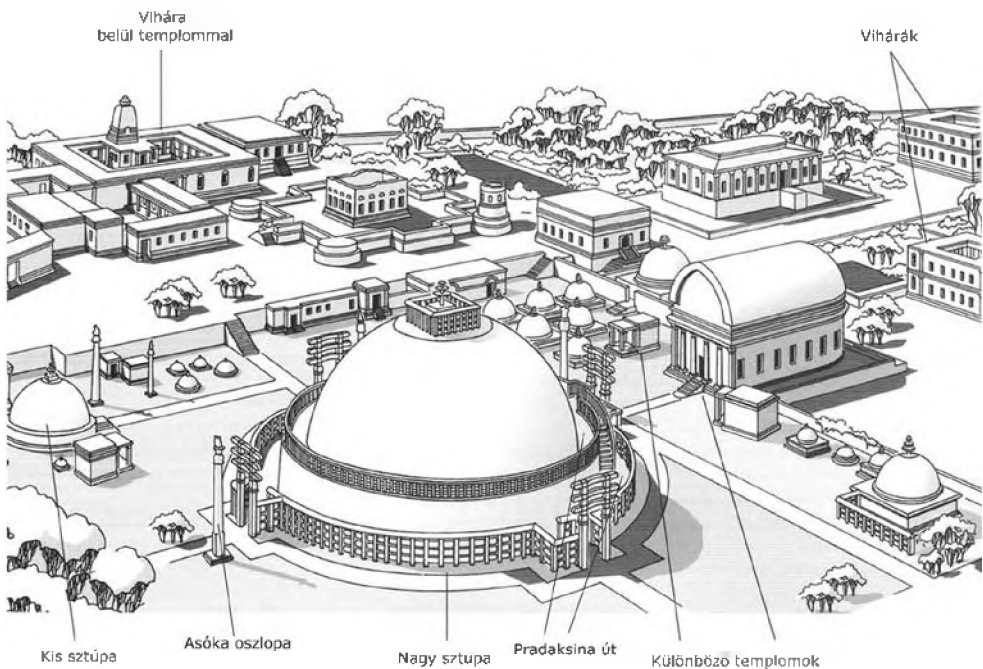
113 MITRA 2003, 85.

114 Észak-Indiában található kereskedelmi és zarándokhely, melynek virágkora i. e. II. – i. sz. XII. század közé tehető. Fontos kőfaragó műhely és iskolává vált az i. sz. I. – VI. század között a közelben található homokkőhegynek köszönhetően.

A Gupta-dinasztia (i. sz. 320 – 550?) uralkodása a Kusán birodalom hanyatlása és térszerzése után következett be. Ebben az időszakban a kultúra és a művészet további fejlődésnek indult. Látványosan fejlődött az építészet és a szobrászat. A Nagy sztúpánál található emberi alakban ábrázolt Buddha szobor ebből a korból származhat. Összesen négy ülő Buddha szobrot helyeztek el a bejáratokkal szembeni falnál. A Buddhát mindegyik szobor az elmélyedés állapotában ábrázolja, mindkét oldalán kísérőkkel és bonyolult glóriával.¹¹⁵

A Gupta-dinasztia bukását az északról érkező hun törzsek hódításai idézték elő. Ezt követően az i. sz. VI. és XII. század között kisebb királyságok jöttek létre északon és délen is. Folyamatos hódítások jellemezték ezt az időszakot. A VIII. századtól kezdve a betörő arab törzsek is egyre nagyobb fenyegetést jelentettek. Ebben a korban már nem épültek újabb emlékművek Száncsí területén. Feltételezhető, hogy a hadjáratok következtében a kereskedelmi útvonalak veszélyessé váltak. A virágzó kereskedelem megszűnhetett, így adományok sem érkezhettek, és ezek hiányában a kolostoregyüttes elnéptelenedett.

A Száncsiban épült sztúpák és kolostorok révén nagyon jól végigkövethető a buddhizmus fokozatos térnyerése az i. e. III. – i. sz. VIII. század között. A faragások a különböző hiedelemvilágok, kultúrák és világnézetek keveredését, összeolvadását jelenítik meg.

2. kép: Száncsí rekonstrukciós rajza¹¹⁶

¹¹⁵ MITRA 2003, 35.

¹¹⁶ A kép forrása: http://classconnection.s3.amazonaws.com/40/flashcards/2052040/jpg/great_stupa1351741264846.jpg [2014. 10. 30.] (Credit: www.amazonaws.com)

16. Összegzés

A védikus korban a papok szerepe rendkívül felértékelődött, csak az ő közvetítésük által lehetett áldozatokat bemutatni és kapcsolatot tartani az istenekkel. Az ember a segítséget kívülről várta, kapcsolatát az égiekkel a papok segítségével érte el. A Buddha megmutatta az utat, hogy mindenki saját kezébe veheti az élete alakulását és megszüntetheti a szenvedését.

A Tan terjesztése szempontjából fontos volt, hogy minden társadalmi réteg (kaszt) megismerkedjen a tanításokkal, a Buddhával, akinek sikerült a megvilágosodás. A papi és harcosi kaszt rendelkezett műveltséggel, így az ábrázolások (*dzsátakák*, *avadánák*, legendák) és a Buddha szimbólumai (oroszlán, üres trón, lótusz), majd később a figurális megjelenés nagyon sokat segített más kasztoknak is a buddhizmus tanainak megismerésében és befogadásában. A sztúpák célja az volt, hogy a Tant hirdessék és a buddhizmus terjedését segítsék, megismertetve a buddhizmus gazdag történetét a világi hívekkel és az érdeklődőkkel is.

A legtöbb buddhista építészeti és képzőművészeti alkotás elpusztult, és helyükön csak romok találhatók. A korai buddhista irodalom nagy része elveszett, így a sztúpák kialakulása és fejlődéstörténete nehezen nyomon követhető.¹¹⁷ A fennmaradt különböző kínai és tibeti iratokból már egy kialakult művészeti és szimbolikus építészet jelenik meg. Pontosan nem lehet tudni, hogy a sztúpa indiai kialakulásánál milyen tényezők játszottak szerepet. E tényezők közül a legendákat és meséket választottam, hogy ezen keresztül mutassam be a sztúpaépítészet kialakulását és fejlődését. A konkrét sztúpa bemutatásánál a Száncsí sztúpa- és kolostor-együttest választottam, mert itt nagyon jól megfigyelhető az időszámítás előtti és utáni építészet fejlődése és változása.

Ha a vándorló szerzetesek, vagy úton járó világi hívek egy sztúpát láttak, akkor tudhatták, hogy egy buddhista közösség található a közelben, ahol szállást, ételt kaphatnak. Gyakorolhatták a meditációt és tanításban részesülhettek. Másrészt, a Buddha személyét és tanítását is tisztelheték, felajánlásokat tehettek, az erényeket gyakorolhatták. A sztúpa egy lehetőség is a Tan megértésére, hiszen vizuálisan jeleníti meg a Buddha életét, tanítását és az erények gyakorlását, miáltal a Tan mindenki számára könnyebben megérthető.

Fontos hangsúlyozni a Buddha fizikai megjelenését. Hiszen ha nem születik meg a földi világban, akkor neki sincs lehetősége a tanulásra és tanításra sem. Azzal, hogy megjelent a földi világban és megvilágosodott, képessé vált a Tant átadni az őt követőknek. A hatalmas félgömb is a földhöz, a fizikai léthez való kötődésünket jeleníti meg, ennek fontosságára hívta fel a Buddha a figyelmünket.

Számomra a klasszikus indiai sztúpa az alaptanítást, a Négy Nemes Igazságot, a szenvedéstől való megszabadulást jeleníti meg, amit itt, ebben az életben is el lehet érni. Ugyanakkor a sztúpát a következő látásmód szerint is értelmezhetjük. A klasszikus sztúpaformát nézve, mely kerítéssel és kapukkal tagolt, induljunk ki a keleti kaputól, ahogyan a *pradaksina* szertartás is általában ettől a kaputól indult. Ha az égtájakat vesszük alapul a körbejárás során, akkor a sztúpa a középpont, sőt maga a középút.

A keleti kapu a Buddha születését jelképezi, míg a vele átellenben lévő nyugati kapu az első tanítóbeszédét. A Buddha a születése után mindkét végletet végigjárta (érzéki örömök és kemény aszkézis). Megvilágosodása után az első tanítóbeszédében a középutat hirdette. A sztúpa mint középut a megfelelő életmódot – a Fegyelmi Szabályok (*Vinaja*) betartását – jeleníti meg.

A déli kapu jelképezi a Buddha megvilágosodását, míg a vele átellenben lévő északi kapu, a parinirvánába távozását. A Buddha közvetlenül a megvilágosodása után is távozhatott volna a nirvánába, de ehelyett több, mint negyven éven át tanította a szerzeteseket és világi hívőket egyaránt. A sztúpa mint középut a tanítást (sz.: *dharma*) jeleníti meg. Bármelyik kapun keresztül is közelítjük meg a sztúpát, a középpontban a *dharma-vinaja* helyezkedik el. Ez a Buddha tanítása.¹¹⁸

Dolgozatomban a sztúpa kialakulását és korai fejlődését mutattam be. A kutatómunka és dolgozatírás közben jelképesen én is körbejártam a sztúpát. Felidéztem magamban a Buddhát és a tanítását. Úgy érzem, hogy a kutatásom még nem ért véget, nagyon sok felfedeznivalóm maradt ebben a témában.

17. Melléklet

VÉSSZANTARA KIRÁLYFI (KIVONAT)

Egykor régen Dzsétuttara városában Szandzsaja király uralkodott. Felesége Phuszatí királyné volt. Ezidőtájt a Bódhiszattva a harminchárom isten egében tartózkodott, és éppen lejárt ottani tartózkodásának ideje. Indra, az istenek királya, megkérte:

– Szentség, szállj alá az emberek világába, Szandzsaja király hitvesének, Phuszatí királynénak méhében öltözz testet.

Ugyanakkor hatvanezer isten-fiú is emberként született újjá, és a Bódhiszattvával egyszerre láttak napvilágot. Szintén ezen a napon ellett meg egy repülni tudó, táltos elefánt, és borját a király istállójába vitte, hogy majd a Bódhiszattva háttas elefántja legyen.

Phuszatí királyné éppen a kereskedők (vessza) utcájában sétált, amikor megkezdődtek a szülési fájdalmak, és ott szülte meg fiát, aki ezért a Vësszantara nevet nyerte. Nyolc éves korában fogadalmat tett, hogy minden kérést teljesít, amellyel hozzá fordulnak:

– Ha valaki a szívemet kérné, felhasitanám mellemet, kitépném szívemet, és odaadnám neki. Ha a szememet kérné, kivájnám szememet, és odaadnám neki. Ha testem húsát kérné, egész testemről levágnám a húst, és odaadnám neki.

Nagy fogadalma hallatára a föld megrendült, a hegyek meghajoltak, a tengerek vize felkavarodott, villámok cikáztak, az istenek üdörlésgásban törtek ki.

Tizenhat éves korára minden tudományt elsajátított, és atyja ifjú királlyá koronázta. Feleségül adott hozzá rokonát, Maddí királynéyt, s hamarosan egy fiuk, majd egy lányuk született. Boldogan éltek.

¹¹⁸ LOPEZ 2001, 12.

Ebben az időben történt, hogy a távoli Kálinga országban iszonyú aszály tört ki. A föld nem érlette meg a vetést, az emberek tömegesen haltak éhen. Királyuk szigorú vezeklést vállalt az eső érdekében, de eredménytelenül. Ekkor alattoalói így szóltak hozzá:

– Felség, ha nem tudod elérni, hogy az ég esőt adjon: Dzsétuttara városában lakik Szandzsaja király fia, Vésszantara, aki bőkezűen oszt alamizsnát. Van egy pompás fehér elefántja; amerre az jár, esőt ad az ég. Küldj hozzá bráhmanokat, kérjék el az elefántot, hozzák ide.

Így történt. Vésszantara nekik ajándékozta az elefántot, a rajta lévő összes ékszerekkel, drágaköves takarókkal együtt, amelyek magukban is sok százezer aranyat értek. A város lakóit azonban mélységesen felháborította a város fő büszkeségének és szerencsét hozójának eltékozlása. A királyhoz tódultak, és követelték Vésszantara királyfi száműzetését indokolatlan tettéért, hiszen bráhmanoknak csupán élelem, ital, ruházat járt adományként, nem a királyi elefánt. Szandzsaja király attól tartott, hogy a forrongó tömeg meggyilkolja fiát, ezért eleget tett a követelésnek.

Vésszantara királyfi nyugodt lélekkel tudomásul vette száműzetését, csupán egy napi haladékot kért azért, hogy minden vagyonát szétozthassa a népnek. Hitvesétől, Maddí királynétól búcsút akart venni, de a királyné sértődötten felcsattant: a feleségnek férje oldalán a helye, követi a száműzetésbe. Anyja keserves sírásban tört ki, s vele zokogott a város minden asszonya. Szent életű remeték és bölcs papok is kárhóztatták az ítéletet. Egyedül a királyfi maradt nyugodt. Miután mindenét elosztogatta, nejével és két gyermekével kocsira szállt, búcsút vett hatvanezer vitézétől, és indult a száműzetésbe.

Ekkor négy pap, akik lekéstek az adomány-osztogatósról, utána szaladt, s nem lévén egyebe, elkérték tőle a kocsit vonó négy lovat. Örömmel odaadta. A visszamaradt hám azonban magától megállt a levegőben, s négy isten, őzekké változva, befogta magát a hámba. Ám jött egy ötödik pap, aki a kocsit kérte el. A család gyalog folytatta útját a száműzetés helye, a Vanka hegy felé. Az útmenti fák lehajtották águkat, hogy a két gyermek gyümölcsöt szedhessen róluk. A száműzöttek útközben érintették Vésszantara királyfi nagybátyjának székvárosát, Cséta királyságát, amelynek lakói ottmaradásra kérték őket, ők azonban tovább haladtak a kijelölt helyre.

Eközben Indra isten lekiülte az égiek építőmesterét, hogy készítsen kényelmes remetelakot a Vanka hegyen. A család rátalált, ott lakott békességben. Maddí királyné reggelenként friss vízről gondoskodott, majd elindult az erdőbe, gyümölcsöt és gumókat szedni, így szerezte be napi táplálékukat.

Élt ezidőtájt Kálinga országban egy Dzsúdszaka nevű, idős pap. Vízért menő ifjú feleségét a folyóparton az asszonyok kigúnyolták vén férje miatt, ezért az asszony sírva követelte férjétől, hogy vásároljon neki szolgát. Pénzüik nem volt, ezért a pap Dzsétuttara városba indult, hogy Vésszantarától kérjen adományt ő is. Ott értesült a száműzetésről, és álnokságában gonosz terve született: utána ment az őserdőbe, és elkérte tőle rabszolgának két gyermekét, mialatt anyjuk távol volt az erdőben gyümölcsöt szedni. A gyermekek hallották a beszélgetést, és elmenekültek, elrejtöztek a sűrűben. Ám atyjuk utánuk ment, és átadta őket a papnak, még azt sem várva meg, hogy anyjuktól elbúcsúzzanak. A pap egy liánnal összekötötte a kezüket, s a lián másik végével véresre korbácsolva a két gyermeket, elhajtotta őket.

Útközben a pap beleesett egy gödörbe, kicsúszott kezéből a lián, s a gyermekek hazaszaladtak apjukhoz, oltalomért könyörgöve a démoni gonoszságú pap ellen. A pap utánuk ment, és Vésszantara újra kiszolgáltatta neki őket. A fiúk búcsúzóul csupán azt kérték apjuktól, hogy kis játékszereiket, lo-

vacskát, ökröt, elefántot adja át anyjuknak, hogy emlékeztesse rájuk. Kétszer megismétlődött a jelenet, s Vésszantara már arra gondolt, hogy megöli a szörnyeteg papot, de erőt vett magán, és a pap a gyermekekkel távozott.

A gyermekek elajándékozására az istenek is felfigyeltek, és a Himálaja védő istenségei így gondolkoztak:

– Ha Maddí idejekorán hazatér, és nem találja fiait, utánuk fut, s baj támad belőle.

Három istent átváltoztattak oroszlánná, tigrissé és párduccá, hogy tartsák vissza a királynét. Azok csak késő éjszaka engedték haza, s Maddí ekkor kétségbeesetten érdeklődött férjétől, mi történt a gyermekekkel. Férje egyetlen szóval sem válaszolt, csupán a késésért róttá meg ártatlan feleségét. Maddí a gyermekek keresésére indult, egész nap és egész éjjel kutatta a sűrűséget, közben háromszor is visszatérve férjéhez, aki azonban hallgatott. Ekkor a királyné eszméletlenül roskadt le. Férje megdöbbsent, hogy neje az erdőben hal meg, ahol nem lehet illő pompával elhamvasztani, és élesztgetni kezdte. Mikor magához tért, végre elmondta, hogy elajándékozta gyermekeiket. Maddí egyetértőleg vette tudomásul, mondván:

– Uram, örvendek, hogy így tettél. A gyermekek elajándékozása a legnagyobb adomány.

Eközben Indra így gondolkozott:

– Megtörténhetik, hogy valamely hitvány ember a feleségét kéri el Vésszantarától, ő odaadja, s egyedül marad az erdőben. Inkább én kérem el tőle bráhman alakjában, és utána visszaadom.

Úgy is tett. Vésszantara ellenvetés nélkül átadta neki nejét, aki nyugodtan vette tudomásul férje döntését:

– Férjem az én uram és parancsolóm. Annak ad, akinek akar, vagy akár pénzért is eladhat, vagy meg is ölhet.

Ekkor Indra felfedte kiletét, visszaadta az asszonyt férjének, és nyolc kívánsága teljesítését ígérte Vésszantarának. Vésszantara azon kívül, hogy bölcsességet, igazságos uralkodásra képességet és egyéb kegyes eredményeket kért Indrától, atyja parancsának visszavonását és gyermekei boldogulását kérte.

Mindez megtörtént. Dzsúdzsaka papot az istenek Kálinga országa helyett Dzsétuttara városába irányították, ahol Szandzsaja király felismerte unokáit, és kiváltotta őket a paptól, akit ráadásul egy palotával is megajándékozott. A pap azonban mohóságában úgy telelte magát, hogy nem bírta megemészteni az ételt, és kipukkadt. A gyermekek végre biztonságban voltak nagyatyjuk és nagyanyjuk ölében, és az egyik fiúcska szemrehányást tett nagyapjának ártatlan atyja száműzetése miatt:

– A világ örök törvénye, hogy a gyermekek kedvesek szüleiknek, de te nem tápláltál szeretetet fiad iránt.

Szandzsaja király megbánta, hogy meghátrált a nép zúgolódása miatt. Felszerelte hadseregét, hatvanezer harcossal, tizennégy ezer elefánttal, ugyanannyi kocsival, nagy pompával indult unokája útmutatása szerint a Vanka hegyre. Vésszantara ráismert a közeledő seregre, nejével együtt kunyhójuk előtt ülve várta be őket. Hogy a család együttes érkezése túlságos megrázkódtatást ne okozzon, először csak Szandzsaja lépett eléjük. Lábához borulva köszöntötték, ő bocsánatot kért tőlük. Ezután jött Phuszatí királyné, végül a két gyermek.

A föld megrendült, a hegyek inogtak, az óceán felkavarodott, az istenek lakhelye morajlott, a királyi család az örömtől eszméletlenül terült el. Indra híis záporral élesztette fel őket, amelytől azonban ruhájuk sem lett nedves.

Vésszantara királyfit és nejét megfürösztötték és díszes köntösbe öltöztették. Egy hónapig az egész hadsereg az erdőben mulatozott, majd Vésszantarát fényes diadalmenetben kísérték haza Dzsétuttarába.

Vésszantara királynak azonban csak egyetlen gondja volt: mivel ajándékozza meg a köszöntésére jövőket? E gondtól Indra trónusa felizzott. Mikor Indra rájött az okára, éjszaka drágakő-esőt hullatott az égből. A palotában derékig, az utcákon térdig állt a drágakő.

Bőven osztott ajándékot Vésszantara, a nagy király, s az égben született újjá, midőn lejárt az élete.

Irodalomjegyzék

- ALBANESE 1999. Albanese, Marilia: *Észak-India*. (Karsai Gábor ford.) Budapest: Gabo Kiadó.
- BAKTAY 1981. Baktay, Ervin: *India művészete*. Budapest: Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata.
- BEER 1999. Beer, Robert: *The Encyclopedia of Tibetan Symbols and Motifs*. Boston: Shambhala Publications, Inc.
- BOWKER 1999. Bowker, John: *The Oxford Dictionary of World Religions*. New York: Oxford University Press.
- BUSWELL 2004. Buswell Jr., Robert E.: *Encyclopedia of Buddhism*. Macmillan Reference USA.
- DECAROLI 2004. DeCaroli, Robert: *Haunting the Buddha*. New York: Oxford University Press.
- DEEG 2004. Deeg, Max: Legend and Cult – Contributions to the History of Indian Buddhist Stūpas. Part 1: The Stūpa of Kaniska. (Péter Alvarez ford.) In: *Buddhist Studies Review* 21, 1–34.
- DUTT 1978. Dutt, Nalinaksha: *Buddhist Sects in India*. Delhi: Motilal Banarsidass.
- ELIADE 1995. Eliade, Mircea: *Vallási hiedelmek és eszmék története II*. (Saly Noémi ford.) Budapest: Osiris Kiadó.
- ELGOOD 2000. Elgood, Heather: *Hinduism and the Religious Arts*. London: Cassell.
- GOMBRICH 2006. Gombrich, R. F.: *How Buddhism Began: The Conditioned Genesis of the Early Teachings*. Abingdon: Routledge.
- GOVINDA 1986. Govinda, Lama Anagarika: *A buddhista sztúpa pszicho-kozmikus szimbolikája*, (Mireisz László ford.) Budapest: Buddhista Misszió.
- HAMAR 2002. Hamar, Imre: *Buddha megjelenése a világban*. Budapest: Balassi Kiadó.
- HORVÁTH 1977. Horváth, Vera: *Görög istenek Indiában*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- HORVÁTH 1980. Horváth, Vera: *Az indiai művészet évezredei*. Budapest: Corvina Kiadó.
- HUNGTINTON 1993. Hungtinton, Susan L.: *The art of ancient India*. Hong-Kong – New York Tokyo: Weatherhill.
- HUMPHREY – VITEBSKY 1998. Humphrey, Caroline – Vitebsky, Piers: *Építészet és vallás*. (Bakay Dóra ford.) Budapest: Magyar Könyvklub – Helikon Kiadó.
- HUU PHUOC 2010. Huu Phuoc, Le: *Buddhist Architecture*. Grafíkol.
- ICONS 1991. Icons, Veronica: *Indiai mitológia*. (Simóné Avarossy Éva ford.) Budapest: Corvina.
- LOPEZ 2001. Lopez Jr., Donald S.: *The Story of Buddhism, A Concise Guide to Its History and Teachings*. New York: Harper Collins.
- MAKKAY 1991. Makkay, János: *Az indoeurópai népek őstörténete*. Budapest: Gondolat.
- MASUDA 1925. Masuda, Jiryo: *Origin and Doctrines of Early Indian Buddhist Schools, A Translation of the Hsüan-chwang Version of Vasumitra's Treatise*. Verlag der Asia Major.

- MITRA 2003. Mitra, Debala: *Sanchi*. New Delhi: Archaeological Survey of India.
- NEELIS 2011. Neelis, Jason: *Early Buddhist Transmission and Trade Networks*. Leiden: Koninklijke Brill NV, The Netherlands.
- OGUIBÉNINE–YANCHEVSKAYA 2010. Oguibénine, Boris – Yanchevskaya, Nataliya: Chapter 4. A journey to the netherworld Reconstructing features of Indo-European mythology of death and funeral rituals from Baltic, Slavic, and Buddhist parallels (Péter Alvarez ford.) *Quest: An African Journal of Philosophy/Revue Africaine de Philosophie and the Philosophical Faculty*, Erasmus University Rotterdam, the Netherlands, No. 5: 59–73.
- PRESSING 2007. Pressing, Lajos: A buddhista sztúpa – spirituális építészeti elvek. *Magyar Épitőművészet*, Utóirat 4(1): 11–16.
- SCHOPEN 1997. Schopen, Gregory: *Bones, Stones, and Buddhist Monks*. Michigan: University of Hawai'i Press.
- SKILTON 1997. Skilton, Andrew: *A buddhizmus rövid története*. (Agócs Tamás ford.) Gyula: Corvina
- SNODGRASS 1992. Snodgrass, Adrian : *The Symbolism of the Stupa*. Delhi: Motilal Banarsidass Publishers, private limited.
- TENIGL-TAKÁCS 1997. Tenigl-Takács, László: *India története*. Budapest: Medicina – A Tan Kapuja Buddhista Főiskola.
- TULKU 1997. Tulku, Tarthang: *The Stupa: Sacred Symbol of Enlightenment*. Berkeley: Dharma Publishing, CA.
- VEKERDI 1989. Vekerdi, József: *Buddha beszédei*. Budapest: Helikon Kiadó.
- VEKERDI 1998. Vekerdi, József: *Dzsátakák*. Budapest: Terebess Kiadó.
- WATERSTONE 1996. Waterstone, Richard: *India*. (Dobos Lídia ford.) Budapest: Magyar Könyvklub – Helikon Kiadó.
- WHITFIELD 2004. Whitfield, Susan: *Stein Aurél, a Selyemút felfedezője*, (Nagy Erika – Bihari Gábor ford.) Debrecen: Aranyzarvas Könyvkiadó.

INTERNETES FORRÁSOK

- BRAHMAVAMSO 1998. Brahmavamso, Ajahn: *Vinaya. The Ordination Ceremony of a Monk. Buddhasasana*. <http://www.budsas.org/ebud/ebsut020.htm> [megtekintve: 2014. 03. 30.].
- BIVAR 2009, Bivar, A. D. H.: Kushan Dynasty. In: *Encyclopaedia Iranica* (online). <http://www.iranicaonline.org/articles/kushan-dynasty-i-history> [megtekintve 2014.10.28.]
- DIWAS 2009. Diwas, Dhakal: *The Accumulate Stupa of Ramagrama*. (Péter Alvarez ford.) http://www.diwasdhakal.com/book_accumulate_stupa.php [megtekintve: 2014. 03. 30.].
- MAHĀPARINIBBĀNA SUTTA – A Teljes Ellobbanás. DN 16. Páli fordítócsoporth, 2013. A fordító csoportot Ruzsa Ferenc és Körtvélyesi Tibor vezeti. Tagjai: Kovács Gábor, Laki Zoltán, Makai Melinda (2012-től), Máthé Veronika <http://a-buddha-ujja.hu/Szutta/Digha-16-cs1> [megtekintve 2014. 04. 13.].
- MONIER-WILLIAMS ENGLISH–SANSKRIT DICTIONARY (2013 EDITION). <http://www.sanskrit-lexicon.uni-koeln.de/scans/MWScan/2014/web/webtc1/index.php> [megtekintve: 2014. 10. 24.].

RENNER 2004. Renner, Zsuzsa: *Indiai művészet*.

http://gepeskonyv.btk.elte.hu/adatok/Okor-kelet/Okori.es.keleti.muveszet/index.asp_id=182.html
[megtekintve: 2014. 10. 24.].

TÓKEI 1997. Tókei, Ferenc (ford.) *Fa-hien (Fa-hszien) utazása*. 1997/02 (elektronikus kiadás)

<http://www.mek.iif.hu/porta/szint/human/szepirod/kina/fahszien.hun> [megtekintve:
2014. 03. 21.].